

ADOMO JAKŠTO-DAMBRAUSKO RANKRAŠČIAI LIETUVOS NACIONALINĖS BIBLIOTEKOS RETŲ KNYGŲ IR RANKRAŠČIŲ SKYRIAUS RINKINIUOSE

DALIA TARAILIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (toliau – Nacionalinė biblioteka) savo rinkiniuose yra sukaupusi, saugo ir tyrinėja gausų ir įvairų skirtingų istorinių laikotarpių Lietuvos dokumentinį paveldą. Šioje apžvalgoje pristatomi Nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriaus rinkiniuose saugomi pavieniai prelado Adomo Jakšto-Dambrausko rankraštiniai dokumentai, kuriuos susisteminsime ir pateiksime kaip visumą, laikydami asmenų archyvų tvarkymo nuostatų.

Jakšto-Dambrausko rankraštinė medžiaga yra pasklidusi net dvidešimt keturiuose bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje esančiuose asmenų ir kituose archyvuose. Tai poetų, rašytojų, žurnalistų Liudo Giros, Salomėjos Nėries, Fausto Kiršos, Juozo Keliuočio, Antano Miškinio, kalbininkų, literatūros istorikų Antano Salio, Kazimiero Būgos, Eduardo Volterio, pedagogų, spaudos darbuotojų Jono Kirlio, Juozo Stoukaus, menininkų, aktorių Justino Vienožinskio, Unės Babickaitės-Graičiūnienės, bibliografų, archeologų, muziejininkų, kraštotyrininkų Vytauto Steponaičio, Juozo Rimanto, Juozo Petručio, Jono Puzino, visuomenės veikėjų, kunigų, teisininkų, istorikų Zenono Ivinskio, Juozo Urbšio, Zigmo Toliušio, Pranciškaus Petro Būčio, taip pat skyriaus darbuotojų sudarytuose Draugijų jungtiniame, Pavienių rankraščių, Fotonuotraukų bei Natų rinkinių fonduose. Ne visi dokumentai yra originalai, išskyrus korespondenciją, tai dažniausiai to meto periodikoje spausdintų straipsnių iškarpos, įvairių autorių nuorašai ir išrašai, originalios ir perfotografuotos nuotraukos. Visi šie pavieniai dokumentai išryškina daugelį veiklos ir gyvenimo sričių – Jakštas-Dambrauskas kunigas, poetas, rašytojas filosofas, literatūros tyrinėtojas ir negailestingas jos kritikas, laikraščių bendradarbis ir leidėjas, matematikas, visuomenės veikėjas, esperantininkas.

Adomas Jakštas (tikroji pavardė Aleksandras Dambrauskas) gimė 1860 m. rugsėjo 8 d. Kuronių kaime, Ukmergės apskrityje, valstiečių And-

riejaus Dambrausko ir Kotrynos Vaičiūnaitės šeimoje. Aleksandro tėvą apylinkėje vadino Jakštu. Spėjama, kad ši pavardė atsiradusi nuo Jakščiupio slėnio, kuriame buvusi ankstesnė Dambrauskų sodyba. Jakšto pravardę prelatas vėliau naudojo kaip slapyvardį, pasirašydamas savo straipsnius. Eiti mokslus Aleksandru Dambrauskui 1872–1880 m. Šiaulių gimnazijoje materialiai padėjo tėvo brolis Stanislovas Dambrauskas, o ją baigęs Aleksandras įstojo į Peterburgo universiteto Matematikos-gamtos fakultetą. Čia klausėsi chemiko Dmitrijaus Mendelejevo, filosofo Vladimiro Solovjovo paskaitų, kurios buvo itin artimos jo pasaulėžiūrai. 1881 m. kovo mėn. iš universiteto išstojo ir pradėjo studijuoti Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune, kurioje kruopščiai tvarkė ir biblioteką. 1884 m. vyskupijos lėšomis gabus seminaristas buvo pasiūstas tęsti studijas į Peterburgo dvasinę akademiją. Baigęs studijas 1888 m. gegužės mėn. teologijos magistro laipsniu, jis tų pačių metų birželio 29 d. buvo išventintas kunigu. Tada Jakštas-Dambrauskas buvo paskirtas dirbti į Panevėžio realinę mokyklą, tačiau čia dirbo tik pusmetį, nes pasipriešinus caro valdžiai dėl mokinių vertimo eiti melstis į cerkvę, iš pradžių buvo uždarytas į Kretingos vienuolyną, paskui, 1889 m. birželio mėn., ištremtas penkeriems metams (1889–1895) į Ustiužną Novgorodo srityje. Tremtyje Jakštas-Dambrauskas savarankiškai studijavo matematiką, skaitė religinę literatūrą, parašė pirmuosius teologijos darbus. Sugrįžęs iš tremties, jis apsistojo Kaune, tačiau būdamas rusų valdžios nemalonėje, nuolatinio darbo negavo. 1895 m. buvo Kauno kalėjimo kapelionu, 1896 m. rusų kariuomenės dvasininku, vėliau kunigavo Šv. Gertrūdos bažnyčioje, o 1898–1900 m. dėstė Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Nuo 1900 iki 1902 m. buvo Žemaičių vyskupo Mečislovo Paliulionio sekretorius. 1902 m. už mokslinius darbus Jakštas-Dambrauskas gavo leidimą dėstyti Šv. Raštą Peterburgo dvasinėje akademijoje, kur ir toliau tęsė mokslinį darbą. Tačiau 1906 m., gavęs Šv. Kazimiero draugijos kvietimą vadovauti šiai draugijai, sugrįžo į Kauną ir šias pareigas ėjo iki pat mirties.

Pirmąjį eilėrašį „Giesmė prasčiokėlio nemokančio rašyti“ 1884 m. išspausdino *Aušroje*, dar besimokydamas kunigų seminarijoje, o po dešimtmečio išėjo pirmoji eilėraščių rinktinė *Dainų skrynelė* (1894), po jos sekė ir kiti poezijos rinkiniai: *Nakties matymai* (1906), *Rudens aidai* (1911), *Lirika* (1930). 1907 m. jis pradėjo leisti žurnalą *Draugija*, kuriame talpindavo informaciją apie pasirodžiusiais naujas knygas, dažnai pats pateikdamas ir jų recenzijas. Parašė studijų apie meną bei literatūrą: *Ekspressionizmas dailėje ir poezijoje* (1921), *Mūsų naujoji literatūra, 1904–1923* (t. 1: *Mūsų naujoji poezija*, t. 2: *Mūsų naujoji prozos literatūra*, 1923), *Meno kūrybos problemos* (1931).

Būdamas kunigu parengė keletą maldaknygių, o svarbiausi jo publicistiniai darbai buvo išleisti straipsnių rinkinyje *Ką yra pasakęs Jakštas* (1930) ir knygoje *Užgesę žiburiai: Biografijų ir nekrologų rinkinys* (1930).

Kaip matematikas parašė vadovėlį *Plokštinė trigonometrija* (1919), parengė knygą esperanto kalba *Naujos trigonometriškos sistemos* (1906), kuri po pataisymų išleista ir lietuvių kalba (1922), iš rusų kalbos išvertė Pavelo Mironovo *Geometrijos vadovėlį dviklasėms mokykloms* (1915) ir kt.

Jakštas-Dambrauskas laikomas ir esperanto kalbos pradininku Lietuvoje. Jis išleido pirmąjį esperanto kalbos vadovėlį *Mokintuve terptautiškos kalbos D^o Esperanto* (1890), 1919 m. įkūrė Lietuvos esperantininkų sąjungą, redagavo žurnalą *Litova stelo*, į esperanto kalbą išvertė poezijos ir prozos kūrinių, aktyviai susirašinėjo su daugelio šalių esperantininkais.

Be *Draugijos* Jakštas-Dambrauskas redagavo ir žurnalą *Ateitis*, laikraščius *Garnys*, *Nedėldienio skaitymas*, bendradarbiavo daugelyje Lietuvos ir užsienio periodinių leidinių: *Vienybė*, *Aušra*, *Logos*, *Lietuva*, *Lietuvis*, *Rytas*, *Žinyčia*, *Tėvynės sargas*, *XX amžius*, *Espero katolika*, *Revuo*, *Sargas* ir kt.

Už nuopelnus mokslui Jakštas-Dambrauskas buvo atitinkamai ir įvertintas. 1914 m. vysk. Pranciškaus Karevičiaus buvo paskirtas Kauno kapitulos prelatu, o 1926 m. spalio 2 d. Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetas suteikė universiteto garbės daktaro vardą, 1929 m. gegužės 30 d. gavo Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto matematikos garbės daktaro diplomą, 1932 m. vasario 15 d. Vytauto Didžiojo universitetas jam įteikė filosofijos garbės daktaro diplomą. Nuo 1926 m. jis ėjo Lietuvių katalikų mokslo akademijos pirmininko pareigas, o 1933 m. vasario 27–28 d. įvykusiame Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime buvo paskelbtas garbės nariu ir pirmuoju Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademiku.

Adomas Jakštas-Dambrauskas mirė 1938 m. vasario 19 d. ir palaidotas Kaune.

Pagal Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje turimą Jakšto-Dambrausko rankraštine medžiaga išskiriamos šios dokumentų grupės: biografinė medžiaga, kūrybinė veikla, visuomeninė, kultūrinė, darbinė veikla, korespondencija, ikonografija, kita medžiaga.

Biografinė medžiaga. Vienas įdomesnių dokumentų, saugomų teisininko Zenono Toliušio fonde, – Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto 1932 m. kovo 15 d. Jakštui-Dambrauskui išduotas diplo-

mas¹, suteikiantis filosofijos garbės daktaro vardą. Tai spaudinys su rektoriaus Vinco Čepinskio ir dekaną Vinco Krėvės-Mickevičiaus parašais bei Vytauto Didžiojo universiteto popieriaus antspaudu. Kraštotyrininkas ir esperantininkas Juozas Petrulis rinko biografines žinias apie įvairius esperantininkus būsimam leidiniui *Kiu estas kiu en la Esperanto movado (Kas yra kas esperantininkų judėjime)*. Šiame fonde taip pat randame šiek tiek biografinių žinių apie Jakštą-Dambrauską kaip esperantininką – jis pradėjęs mokytis esperanto kalbą 1887 m., buvęs žurnalo *Litova stelo* įkūrėjas ir redaktorius, yra iškarpa iš nenustatyto esperantininkų žurnalo su prelato portretu². Vertėtų paminėti ir Pavienių rankraščių fonde saugomo *Žymesnybių žodyno* antrame tome³ esančią Jakšto-Dambrausko biografiją.

Kūrybinė veikla. Jai visų pirma priskirtini bibliografo Vytauto Steponaičio fonde 10 lapų sąsiuvinyje esantys Jakšto-Dambrausko eilėraščiai: „Lietuvos pilietis“ (1925-02-26), „Karas. Vytuko pašnekesys su mama“, „Varlė“ (vertimas), „Vaikas ir ožkytė“ (1921-10-21), „Žvirblis“ ir spaudinio iškarpa iš nenustatyto leidinio su eilėraščiu „Vaikas ir Jėzus“. Visi šie eilėraščiai kartu su daugeliu kitų įėjo į Šv. Kazimieros draugijos *Šviesos* spaustuvėje išleisto eilėraščių rinkinio *Lirika* skyrelį „Mielajai vaikijai“. Minėtas rankraštis yra su Steponaičio spaudu „Vytauto Steponaičio biblioteka“ ir rankraštiniu priedu „išnaudoti „Vaikų valandėlei““⁴. Į biblioteką jie pateko kartu su kitais bibliografo Steponaičio rankraščiais, kuriuos biblioteka įsigijo iš Agnės Ambraziejūtės-Steponaitienės 1959 m. gruodžio 26 d. Jakšto-Dambrausko poezija vaikams nebuvo itin gausi – jis buvo parašęs apie 30 eilėraščių⁵.

Šiek tiek plačiau vertėtų apžvelgti prie Jakšto-Dambrausko darbų priskirtiną ir *Žymesnybių žodyną*. Jakštas-Dambrauskas buvo Lietuvių katalikų mokslo akademijos vienas iš kūrėjų ir kartu šios akademijos sumanyto leisti lituanistinio pobūdžio *Žymesnybių žodyno* aktyvus rengėjas. Redaktoriai – Juozas Tumas-Vaižgantas, Pranas Penkauskas ir Juozas Eretas.

¹ Lietuvos Nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, (toliau – LNMMB RKRS), f. 66, b. 258.

² LNMMB RKRS, f. 127, b. 197, l. 1–3.

³ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1461, t. II, p. 90–91.

⁴ LNMMB RKRS, f. 25, b. 186, l. 1.

⁵ Jonas Šlekys, „Eruditas ir poetas“, in: Adomas Jakštas, *Rinktinė: Lyrika, satyros, vertimai ir sekimai, feljetonai*, sudarė, išangos straipsnių ir paaiškinimus parašė Jonas Šlekys, (ser. *Poezijos biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1998, p. 47.

Medžiagą pradėta rinkti 1927 m. Darbas sutilpo į 5 tomus, Retų knygų ir rankraščių skyriuje yra išlikę tik 4 minėto žodyno tomai. Trūksta trečiojo tomo. Tai mašinraščiai, mašinraščių nuorašai su redaktorių pataisymais ir pastabomis bei rankraščiai, įrišti į atskirus tomus. Prieš kiekvieną abėcėlės raidę yra pateiktas ta raide prasidedančių asmenų sąrašas. Kaip matyti iš paties žodyno, medžiaga apie žymius Lietuvos žmones, jai nusipelnčius asmenis buvo renkama pačiais įvairiausiai būdais. Patys asmenys siūsdavo savo biografijas, žodyno redaktoriai rinkdavo medžiagą iš įvairių literatūros šaltinių, daugeliu atvejų informacija buvo perspausdinama iš to meto dienraščių ir žurnalų, pavyzdžiui, *Darbininko*, *Židinio*, *Panevėžio balso*, *Lietuvos*, *Tėvynės sargo*, *Trimito*, *Kario*, *Lietuvos aidas*, *Ryto*, *Dirvos*, *Naujosios Romuvos* ir daugelio kitų. Išskirtinas ketvirtas enciklopedijos tomas, nes jame be mašinraščių ir rankraščių yra išlikusios ir dvi originalios kun. Juozo Nikodemio Petkaus ir latvių rašytojos, mokytojos ir žurnalistės, siužetus kūrybai ėmusios iš Lietuvos gyvenimo, Emilijos Prūsienės portretinės nuotraukos. Penktame tome randame paties kunigo, vertėjo, visuomenės veikėjo Pranciškaus Žadeikio rašytų dviejų biografijų autografus, kuriose taip pat yra užuominų apie Jakštą-Dambrauską. Sprendžiant pagal datą, pirmoji, labai išsami biografija buvo atsiųsta 1929 m. birželio 21 d., kurioje užsimenama, kad jo išverstas *Reimchronikos* rankraštis su įžanga ir paaiškinimais Knygų leidimo komisijos buvo perduotas peržiūrėti Jakštui⁶. Čia minimas Ditlebo von Alnpeke knygos *Die Livländische Reimchronic* vertimas *Eilėtoji Livonijos kronika*. Yra išlikę šio vertimo juodraščių fragmentai dviejuose sąsiuvinuose (1928) ir spausdinio korektūrinis egzempliorius su pataisymais (1937). Šie rankraštiniai dokumentai saugomi Zenono Ivinskio fonde⁷. Kita biografija, jau gerokai glaustesnė, rašyta 1931 m. balandžio 13 d., kurioje rašoma, kad jam savo lėšomis išleidus *Robinzono Kruzes* vertimą (1906)⁸, Jakštas-Dambrauskas pakvietęs jį į Šv. Kazimiero draugijos valdybą ir *Vienybės* bendradarbius. Jis rašė, kad tai buvusi pirmoji lietuviška knyga, turėjusi daugiau nei 200 puslapių⁹. *Žymesnybių žodynas* neišėjo, nes buvo nuspręsta geriau leisti Vaclovo Biržiškos redaguojamą *Lietuviškąją enciklopediją*¹⁰. Informatyvūs šia

⁶ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1463, l. 479.

⁷ LNMMB RKRS, f. 29, b. 287, 289.

⁸ Čia minima Pranciškaus Žadeikio išversta Danielio Defoe knyga *Robinsono Kruzes gyvenimas*, 1906 m. išspausdinta Saliamono Banaičio spaustuvėje Kaune.

⁹ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1463, l. 478.

¹⁰ Jonas Šlekys, *op. cit.*, p. 15.

tema ir Jakšto-Dambrausko 1933 m. sausio 25 d. ir kovo 4 d. laišakai aktorei Unei Babickaitei-Graičiūnienei¹¹.

Jakštas-Dambrauskas domėjosi naujausia literatūra ir mėgo ją pristatyti plačiajai visuomenei, todėl spaudoje dažnai apžvelgdavo naujas knygas, pareikšdamas savo kritines pastabas. Archeologo Jono Puzino asmeniniame archyve greta jo parašytos recenzijos Vlodo Nagevičiaus knygai *Mūsų Pajūrio medžiaginė kultūra VIII–XVIII amž. (Pryšmančių ir kitų vietų kasinėjimas)*, yra dar dviejų autorių minėtos knygos recenzijos, kurių viena Jakšto-Dambrausko „Mūsų Pajūrio medžiaginė kultūra VIII–XIII amž.“ Pasirašė A. Jakštas. Recenzijos pabaigoje pabrėžta, kad „p. Nagevičiaus veikalas visais atžvilgiais įdomus“¹². Tai spaudinio iškarpa iš laikraščio *Rytas* (1935-08-03, Nr. 175). Matyt, Puzinas, 1936 m. parašęs recenziją minėtai knygai, surinko ir kitų autorių kritiką ta pačia tema.

Nemažai lietuvių kompozitorių, pavyzdžiui, Juozas Tallat-Kelpša, Jurgis Tilvytis, Antanas Vanagaitis, Juozas Naujalis, Juozas Karosas, Konradas Kaveckas, kūrė dainas, oratorijas Jakšto-Dambrausko eilėraščių žodžiais. Vertėtų paminėti ir kompozitoriaus Vlodo Jakubėno „Kantatą Tumui-Vaižgantui pagerbti. Soprano ir alto partijos“, kurioms žodžius parašė Jakštas-Dambrauskas. Šis aštuonių lapų multiplikuotas rankraštis yra Natų rinkinio fonde¹³; nedatuotas, spėtina, kad rašytas apie 1934 m.

Laikraščio *Zarasų kraštas* 1934 m. gruodžio 1 d. Nr. 48 buvo skirtas kalbininko Kazimiero Būgos 10-osioms mirties metinėms paminėti. Šio laikraščio egzempliorius saugomas Būgos fonde. Tarp Antano Salio, Juozo Tumėno, Petro Butėno, Juozo Balčikonio ir kitų autorių darbų – Jakšto-Dambrausko straipsnis „K. Būga „Draugijos“ bendradarbis“, kuriame jis rašo, kad 1907 m. pradėjus leisti mėnesinį inteligentijai skirtą žurnalą *Draugija*, vienas iš pirmųjų rimtų bendradarbių buvo Būga ir jo straipsniai skaitytojų buvę labai mėgiami. Užsimenama, kad Būga turėjęs atskirą rubriką ir išvardijami jo parašyti straipsniai. Pabaigoje priduriama, kad honoraro neįstengta sumokėti, „tačiau „Draugijos“ leidėja Šv. Kazimiero draugija atsilygino K. Būgai bent tuo, kad prisiėmė išleisti jo pirmąjį didelį moksliską veikalą „Aistiškas studijas““¹⁴. Čia Jakštas-Dambrauskas turėjo omenyje knygos *Kazimiero Būgos aistiški studijai: tyrinėjimai lygintojo prūsų, latojų ir lietuvių*

¹¹ LNMMB RKRS, f. 12, b. 156.

¹² LNMMB RKRS, f. 52, b. 44, l. 8.

¹³ LNMMB RKRS, f. 105, b. 15.

¹⁴ LNMMB RKRS, f. 22, b. 19, p. 4.

kalbomoksljo srityje pirmą dalį, kurią 1908 m. išleido Šv. Kazimiero draugija.

Iki pat savo gyvenimo pabaigos Jakštas-Dambrauskas tęsė mokslinę veiklą. Svarbus to įrodymas – kalbininko, literatūros istoriko Eduardo Volterio fonde¹⁵ išlikęs Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto komisijos, į kurią įėjo profesoriai Vincas Krėvė-Mickevičius, Levas Karsavinas ir Ignas Jonynas, sudarytos Jakšto-Dambrausko darbui *Vakarų krikščionių mintys apie Romos imperiją iki V amžiaus: Istorinė-literatūrinė studija* įvertinti 1937 m. balandžio 11 d. protokolo mašinraštis. Kaip matyti iš protokolo, komisijos sprendimas – darbas „visiškai priimtinas kaip disertacija visuotinės istorijos daktaro laipsniui gauti“¹⁶. Informacijos apie disertacijos gynimą trūksta. „Galimas daiktas, kad dėl ligos ir greitos mirties (1938 m. vasario 18 d.) autorius nespėjo jos apginti.“¹⁷

Išskirtinas žurnalisto ir rašytojo Petro Rimkūno straipsnis „Nauja medžiaga apie Antaną Baranauską. Iš A. Jakšto-Dambrausko, Maironio ir K. Paltaroko atsiminimų“, saugomas Juozo Rimanto fonde¹⁸. Straipsnis buvo rengtas leidinio *Bibliotheca Litwana* pirmam tomui, nedatuotas, spėtina, kad rašytas apie 1944 m. Savo atsiminimuose Jakštas-Dambrauskas rašė, kad Antanas Baranauskas buvęs neblogas profesorius, tačiau *su homiletika* bei *šv. iškalbos mokslu* buvo daugiau vargo, nes nebuvo jokio vadovėlio. Baranauskui teko pačiam parengti tokį leidinį, tačiau vadovėlis buvęs *sausokas*, nes jame buvusi tik pamokslų teorija. Be dogmatinės teologijos Baranauskas dėstė ir lietuvių kalbą (1867–1884): „Pirmiausia, B-o dėstomoji lietuviška gramatika buvo sunkoka, reikalaujavo nemažo kalimo. Klierikai turėdavo, pavyzdžiui, išmokti, kurie lietuvių kalbos garsai yra čiulpiai, kurie švilpiai, kurie šnypščiai ir t. t. Nuo šio pastarojo termino klierikai ir visą B-o gramatiką pašiepiamai pavadino „šnypštynu““¹⁹. Rimkūnas straipsnio pabaigoje nurodė, kad Jakšto-Dambrausko 19 lapų rankraštį „Mano atsiminimai apie Vysk. A. Baranauską“ perspausdino, ištaisęs tik korektūros klaidas. Jo nuomone tai galėjusi būti paskaita, nes ji patekusi į Maironio Literatūros muziejų „kartu su rankraščiais kitų Jakšto skaitytų ir nespėtų skaityti paskaitų“²⁰.

¹⁵ LNMMB RKRS, f. 17, b. 375.

¹⁶ LNMMB RKRS, f. 17, b. 75, l. 3.

¹⁷ Vanda Stonienė, „Lietuvių visuomenės ir spaudos veikėjas Adomas Jakštas-Dambrauskas (1860–1938)“, in: Vanda Stonienė, *Lietuvos knyga ir visuomenė: Nuo spaudos draudimo iki nepriklausomybės atkūrimo 1864–1990*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 116.

¹⁸ LNMMB RKRS, f. 47, b. 102.

¹⁹ LNMMB RKRS, f. 47, b. 102, l. 10–11.

²⁰ *Ibid.*, l. 22.

Visuomeninė, kultūrinė, darbinė veikla. Nemažai informacijos apie Jakšto-Dambrausko visuomeninę ir kultūrinę veiklą galime rasti Draugijų jungtiniame fonde saugomuose Šv. Kazimiero draugijos dokumentuose, kurie sudaro 122 saugojimo vienetus. Aptarsime tik kai kuriuos rankraščius, padedančius atskleisti Jakšto-Dambrausko veiklą šioje organizacijoje. Šv. Kazimiero draugija buvo įkurta 1905 m. lietuviškiems laikraščiams ir knygoms leisti, o Draugijų jungtiniame fonde²¹ yra išlikęs Šv. Kazimiero draugijos 1906 m. gruodžio 1 d. valdybos pranešimas Kauno gubernatoriui apie 1906 m. lapkričio 30 d. įvykusį steigiamąjį susirinkimą ir naują draugijos valdybos sudėtį, kurios pirmininku išrinktas Jakštas-Dambrauskas, sekretoriumi Pranciškus Žadeikis, išdininku Povilas Januševičius, nariais Povilas Dogelis ir Antanas Bajorinas²². Jakštas-Dambrauskas aktyviai įsijungė į draugijos veiklą ir inicijavo daugelio lietuviškų laikraščių leidimą. Išskirtinas jo 1906 m. liepos 26 d. pareiškimas Kauno gubernatoriui leisti spausdinti ir redaguoti žurnalą *Draugija*. Tai autografuotas mašinarštis, rašytas rusų kalba²³. Paminėtini ir kiti dokumentai, susiję su laikraščio *Nedėldienio skaitymas* leidimu. Kaip matyti iš rankraščių, pirmiausia Vyriausioji spaudos reikalų valdyba Sankt-Peterburge 1905 m. spalio 3 d. išdavė pažymėjimą²⁴, o Kauno gubernatorius 1905 m. spalio 23 d. raštu²⁵ patvirtino leidimą Telšių Romos katalikų dvasinės seminarijos prelatui Antanui Karosui leisti dienraštį lietuvių kalba *Nedėldienio skaitymas*. Čia randame Jakšto-Dambrausko 1906 m. spalio 13 d. prašymą²⁶ Kauno gubernatoriui perimti minėto laikraščio redaktoriaus ir leidėjo pareigas. Leidimas buvo duotas, ką patvirtina ir 1906 m. lapkričio 30 d. Kauno gubernatoriaus kamerherio raštas, suteikiantis teisę Kaune leisti laikraštį Jakštui-Dambrauskui, su nurodymais apie laikraščio turinį ir sąlyga, kad jis turėtų būti spausdinamas Maksimo Sokolovskio ir Arono Estrino spaustuvėje²⁷, o 1907 m. lapkričio 21 d. rašte leidžiama perkelti laikraščio spausdinimą iš minėtos spaustuvės į Saliamono Banaičio spaustuvę²⁸. Yra išlikęs Jakšto-Dambrausko 1912 m. spalio 18 d. pareiškimo juodraštis Kauno gubernatoriui pradėti leisti žur-

²¹ LNMMB RKRS, f. 106, b. 79.

²² *Ibid.*, l. 3.

²³ LNMMB RKRS, f. 106, b. 76, l. 1, 2.

²⁴ LNMMB RKRS, f. 106, b. 74, l. 4, 5.

²⁵ *Ibid.*, l. 11.

²⁶ *Ibid.*, l. 15.

²⁷ *Ibid.*, l. 19.

²⁸ *Ibid.*, l. 25.

nalą *Ateitis* ir Kauno gubernatoriaus išduotas leidimas Jakštui-Dambrauskui redaguoti ir leisti minėtą žurnalą (1912-12-19)²⁹. O 1913 m. rugpjūčio 8 d. Jakšto-Dambrausko laiške³⁰ – pasiūlymai *Vilties* redakcijai dėl bendro dienraščio steigimo. Paminėtinas Kauno gubernatoriaus kanceliarijos leidimas, išduotas Jakštui-Dambrauskui, suteikiantis teisę spausdinti ir leisti seriją knygų, straipsnių rinkinių *Tikėjimas ir mokslas*. Tai 1910 m. vasario 24 d. dokumento originalas, rašytas rusų kalba³¹. Žurnale *Draugija* buvo pristatomos naujos knygos, tai patvirtina ir Jakšto-Dambrausko, ir kitų asmenų rankraštinės 1909–1913 m. anotacijos sąsiuvinyje³². Prelatas ne tik pristatydavo naujas knygas spaudoje, bet publikuodavo ir savo straipsnius, kurie ne visada atitikdavo caro valdžios reikalavimus. Išskirtinas Kauno gubernatoriaus kanceliarijos 1909 m. rugpjūčio 21 d. rašto nuorašas Kauno policijos viršininkui dėl Jakšto-Dambrausko straipsnio „Polskaja ir ruskaja pečiat v Litve“ *Draugijos* žurnale³³, kur teigiama, kad straipsnis neatitinka tikrovės ir kursto nesantaiką, priešišumą Stačiatikių Bažnyčios atžvilgiu ir siūlo straipsnio autoriui skirti 300 rublių baudą; šalia yra Jakšto-Dambrausko paaiškinimas ir prašymas peržiūrėti baudos skyrimo bylą³⁴. Iš kun. Kazimiero Šaulio 1907 m. gruodžio 13 d. laiško Jakštui-Dambrauskui manytina, kad draugija siūsdavo savo leidinius ir Žemaičių kunių seminarijos bibliotekai, nes jame prašoma atsiųsti *Nedėldienio skaitymą*, *Vienybės* laikraščio komplektus, *Draugijos* numerius ir visus kitus draugijos leidžiamus leidinius³⁵.

Kaip matyti iš laiškų, Jakštas-Dambrauskas redaguodavo ir *Draugijai* atsiunčiamus straipsnius. Kun. Kazimiero Šaulio, Juozo Juozaičio, kun. Petro Kožukauskio, Marijos Pečkauskaitės (Šatrijos Raganos), kun. Juozapo Skvirecko, kun. Kazimiero Prapuolenio ir kitų asmenų laiškuose (1906-06-14–1913-12-20) Jakštui-Dambrauskui ir draugijos valdybai aptariamai minėtų autorių publikacijų žurnale klausimai³⁶. Įdomus Jakšto-Dambrausko 1909 m. sausio 7 d. laiškas Seinų vyskupijos administratoriui Juozui Antanavičiui, kuriame dėkojama už 100 rublių auką draugijai, randama užuomi-

²⁹ LNMMB RKRS, f. 106, b. 99, l. 3, 4.

³⁰ LNMMB RKRS, f. 106, b. 89.

³¹ LNMMB RKRS, f. 106, b. 138.

³² LNMMB RKRS, f. 106, b. 87.

³³ LNMMB RKRS, f. 106, b. 84, l. 1.

³⁴ *Ibid.*, l. 3, 4.

³⁵ LNMMB RKRS, f. 106, b. 157.

³⁶ LNMMB RKRS, f. 106, b. 128.

na ir apie draugijai 1907 m. vasario 10 d. pop. Pijaus X suteiktus atlaidus ir 1907 m. vasario 20 d. vysk. Paliulionio didelę piniginę auką draugijai³⁷.

Į Šv. Kazimiero draugiją buvo stengiamasi pritraukti kuo daugiau narių ne tik Lietuvoje, bet ir JAV. Tai patvirtina 1924 m. lapkričio 15 d. „Šv. Kazimiero draugijos siunčiamajam Amerikon agentui reguleminas“³⁸. Mašinarštis, pasirašytas Jakšto-Dambrausko, kuriame yra nuorodos apie atstovo veiklą įtraukiant į draugiją naujus narius ir platinant literatūrą.

Švenčiant Šv. Kazimiero draugijos 25-erių metų sukaktį, kaip liudija išlikę dokumentai, Jakštas-Dambrauskas sulaukė daug sveikinimų. Iš jų paminėtini: Šv. Sosto sekretoriato raštas, pasirašytas kard. Eugenio Pacelli, Lietuvos vyskupų Pranciškaus Karevičiaus, Juozapo Pukštos, Kazimiero Paltaroko ir kitų 1931 m. vasario 11 d. – gruodžio 30 d. sveikinimo laišakai Jakštui-Dambrauskui Šv. Kazimiero draugijos įkūrimo 25-mečio paminėjimo proga³⁹. O pats prelatas ta proga parengė knygą *Šv. Kazimiero draugija: jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas (1906–1931)* (1932).

Šiai grupei priskirtinas ir pluoštelis rankraščių, esančių Pasaulinės katalikų spaudos parodos Vatikane Lietuvių skyriui organizuoti fonde⁴⁰, kurie yra tiesiogiai susiję su dar viena Jakšto-Dambrausko visuomeninės veiklos kryptimi – pirmininkavimu Pasaulinės katalikų spaudos parodos Vatikane Lietuvių skyriui organizuoti komitetui, kuris buvo atsakingas už parodos parengimą. Primintina, kad parodos rengimo idėja buvo iškelta Pirmajame žurnalistų kongrese 1933 m. Pasiūlyta surengti parodą, skirtą Vatikano dienraščio *Osservatore Romano* 75-mečiui paminėti. Pop. Pijui XI pritarus, parodą rengti buvo sudarytas Tvarkomasis komitetas⁴¹. Fondo atsiradimo bibliotekoje aplinkybės nėra žinomos. Manytina, kad jie buvo gauti su kitais rankraščiais po 1940–1941 m., uždarius bažnytines draugijas ir organizacijas. Patį fondą sudaro 46 saugojimo vienetai. 1984 m. dokumentai buvo atrinkti iš netvarkytų fondų. Dokumentų, tiesiogiai atspindinčių Jakšto-Dambrausko veiklą – devyni saugojimo vienetai, iš kurių išskirtini: Užsienio reikalų ministerijos spaudos biuro viršininkės Magdalenos Avietėnaitės 1935 m. gruodžio 31 d. raštas Jakštui-Dambrauskui kaip komiteto pirminin-

³⁷ LNMMB RKRS, f. 106, b. 137.

³⁸ LNMMB RKRS, f. 106, b. 115.

³⁹ LNMMB RKRS, f. 106, b. 122.

⁴⁰ LNMMB RKRS, f. 158.

⁴¹ Daugiau apie parodą žr. Jolita Steponaitienė, „Pasaulinė katalikų spaudos paroda Vatikane, 1936–1937 m.“, *Lietuvos archyvai: Straipsnių ir dokumentų rinkinys*, 1998, Nr. 5, p. 17–23.

kui dėl Lietuvos atstovo prie Šv. Sosto Kazimiero Graužinio raštų parodos Lietuvos skyriui organizuoti projektų klausimais⁴², Kazimiero Paltaroko 1935 m. rugpjūčio 6 d. autografuotas raštas dėl kun. Augustino Liepinio paskyrimo Panevėžio vyskupijos kurijos atstovu Lietuvių skyriui organizuoti komitete⁴³, Pasaulinės katalikų spaudos parodos Vatikane Tvarkomojo komiteto pirmininko Giuseppe Dalla Torre 1935 m. balandžio – lapkričio 18 d. susirašinėjimas su komiteto Lietuvių skyriui organizuoti pirmininku Jakštu-Dambrausku⁴⁴. Dokumentai rašyti lietuvių, prancūzų, italų kalbomis. Juose užsimenama, kad Lietuvos katalikiškos spaudos parodai skiriamas 25 m plotas, taip pat preciziškai aptariamos visos parodos detalės, paliekant teisę šalims rengėjoms, tačiau nurodoma, kad visas ekspozicijoje pateikiamos medžiagos išdėstymas turės būti aprobuotas organizatorių Tvarkomojo komiteto. Iš susirašinėjimo (1936-01-14–06-17) su Tvarkomojo komiteto pirmininku Giuseppe Dalla Torre išskirtinas 1936 m. vasario 22 d. raštas, kuriame randame visą Lietuvių parodai organizuoti komiteto sudėtį, o pirmininkas Jakštas-Dambrauskas pristatytas tokiais titulais – *Presidente: Mons. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, professore d'onore dell'Università di Vittorio il Grande, dottore d'onore di matematica e di Belle Lettere, veterano del Risorgimento Nazionale e della Stampa Cattolica*⁴⁵ („Pirmininkas: Mons. Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, Vytauto Didžiojo universiteto garbės profesorius, matematikos ir literatūros mokslų daktaras, tautinio atgimimo ir katalikų spaudos veteranas“). Į komisijos sudėtį buvo įtraukti ir kan. Pranas Penkaskas, dr. Juozas Leimonas, kun. Kazimieras Rėklaitis. Būtent nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Italijoje Voldemaro Vytauto Čarneckio 1935 m. rugsėjo 20 d. laiške Jakštui-Dambrauskui dėl pagalbos ruošiant Lietuvių skyrių Pasaulinėje katalikų spaudos parodoje Vatikane informuojama apie kun. Rėklaičio paskyrimą Lietuvos Episkopato įgaliotiniu parodai rengti⁴⁶. Pasaulinės katalikų spaudos parodos Vatikane Lietuvių skyriui organizuoti komiteto ir Lietuvių katalikų spaudos bei katalikiškų organizacijų atstovų 1936 m. gegužės 2 ir 6 d. protokoluose buvo svarstoma Lietuvos žemėlapių eksponavimo problema, nes buvo draudžiama Lietuvos žemėlapyje užrašyti „okupuota Lietuva“, o liepta nurodyti „Vilniaus teritorija“⁴⁷.

⁴² LNMMB RKRS, f. 158, b. 32.

⁴³ LNMMB RKRS, f. 158, b. 37.

⁴⁴ LNMMB RKRS, f. 158, b. 15.

⁴⁵ LNMMB RKRS, f. 158, b. 23, l. 12.

⁴⁶ LNMMB RKRS, f. 158, b. 33, l. 1.

⁴⁷ LNMMB RKRS, f. 158, b. 2, l. 2.

Buvo tariamasi, kokiomis sąlygomis lietuvių tautinis skyrius šioje parodoje galėtų dalyvauti. Nutarta, nesant galimybės toje parodoje lietuvių tautiniame skyriuje eksponuoti pilną ir tikrą Lietuvos žemėlapi, – rengti šį skyrių visai be žemėlapio, tik atskiramis diagramomis pavaizduoti katalikų spaudos centrus kartu su Vilniumi ir Seinais. 1936 m. gegužės 2 d. protokolą pasirašė Jakštas-Dambrauskas, kan. Pranas Penkauskas, Juozas Keliuotis, dr. Ignas Skrupskelis, dailininkas Adolfas Valeška, žurnalistas Juozas Grušas, o 1936 m. gegužės 6 d. protokolo rankraštis tik su Skrupskelio parašu. Antroje protokole pageidauta pasiūsti į Vatikaną kilusių klausimų išsiaiškinti vysk. Mečislovą Reinį arba prof. Kazį Pakštą. Parodos organizavimo darbas užtruko pusantų metų ir 1936 m. gegužės 31 d. Lietuvių skyrius Pasaulinėje katalikų spaudos parodoje Vatikane buvo atidarytas. Ši archyvinė medžiaga leidžia susidaryti pilną vaizdą apie visas parodos organizavimo aplinkybes.

Korespondencija. Tai autentiškiausia Jakšto-Dambrausko rankraštinio palikimo dalis. Pavienių rankraščių kolekcijoje yra išlikę jo laišakai tėvui⁴⁸ ir broliui Antanui. Dvylika laiškų tėvui, iš kurių dešimt apima laikotarpį nuo 1882 m. vasario 11 d. iki 1886 m. lapkričio 8 d., ir du nedatuoti laišakai, spėtina, rašyti tuo pačiu laikotarpiu. Laiškuose tėvui daugiausia aptariami šeimos, buities reikalai. 1884 m. gruodžio 30 d. iš Peterburgo rašytame laiške užsimenama, kad visus savo rūbus palikęs tėvui. Labai vaizdžiai atsiliepia apie vargonininką, kuris gerai nesupratęs jo nurodymų dėl drabužių perdavimo tėvui: „jei Tamstai apė tai Kriukų worgonistra paplepeje, tai matyt, kad jisai mano gromatą par medinius akuliorius skaitė“⁴⁹. Laiškus tėvui dažniausiai pasirašydavo *Tamstos sūnus A. Dambrauskas*, vėlesniuose laiškuose *Tamstos sūnus Aleksandras* arba tiesiog *Aleksandras*.

Istoriografiniu aspektu įdomūs 22 broliui Antanui 1882 m. rugsėjo 2 d. – 1926 m. gruodžio 29 d. rašyti laišakai⁵⁰. Laiškai rašyti iš Kauno, mokantis Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune, ir iš Peterburgo, tęsiant studijas Peterburgo dvasinėje akademijoje, iš Ustiužnos, Novgorodo gubernijos, kur buvo ištremtas penkeriems metams nuo 1889 m. birželio iki 1894 m. gegužės, pasipriešinus caro valdžiai. 1882 m. rugsėjo 21 d. laiškas rašytas lenkų kalba, o visi likę lietuvių kalba. Jakštas-Dambrauskas lenkiškai buvo išmokęs iš savo motinos ir dėdės kun. Stanislovo Dambrausko, taip pat besi-

⁴⁸ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1767.

⁴⁹ *Ibid.*, l. 5.

⁵⁰ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1768.

mokydamas gimnazijoje Šiauliuose⁵¹. Minėtame laiške jis rašo, kad siuncia religinio turinio ir žemės ūkio tema knygas ir prašo, jog brolis laiškuose į jį kreiptųsi ne *pone Aleksandrai*, o *mielasis broli*, kas byloja apie norą išlaikyti artimus broliškus ryšius. Kartu laiškuose atsiskleidžia ir tokios jo charakterio savybės kaip principingumas ir atsakingumas. Čia jis stengėsi skleisti lietuviybės idėjas, rūpinosi lietuvių švietimu ir mokslu lietuvių kalba. Siųsdamas literatūrą skatino šviestis ir brolių, mokė, kaip reikėtų skaityti knygas, kad geriau suprastų turinį, apgailestavo, kad, lyginant su Lenkija, Lietuvoje mažai klubų, kuriuose vyktų švietėjiška veikla ir pridūrė, kad „musu wyresnybe ne daleidža mums spausdinti arba drukawoti, letuwiszku knigu ir gazetą“⁵². 1888 m. liepos 8 d. laiške yra užuominų apie svarbų jo gyvenimo įvykį – išventinimą kunigu *Šv. Petro ir Povilo dieną*⁵³ (1888-06-29)⁵⁴, ir kad 1888 m. liepos 17 d. laikysias pirmąsias mišias. 1889 m. rugpjūčio 8 d. laiškas rašytas iš Ustiužnos, kuriame aprašyta butis, užsiminta apie katalikų bažnyčių trūkumą, pastebėta, kad 6000 Ustiužnos gyventojams tenka 12 cerkvių. Norėdamas tobulėti ir tęsti savarankiškas studijas, 1891 m. balandžio 29 d. laiške prašo atsiųsti filosofijos ir matematikos knygų, detaliai nurodydamas kaip jas reikėtų išsiųsti ir kaip atrodo prašomos knygos, o 1893 m. lapkričio 14 d. laiške mini, kad 1894 m. gegužės mėnesį baigiasi jo tremties laikas. Išskirtinas ir 1916 m. balandžio 6 d. laiškas iš Kauno, kuriame gausu politinio, visuomeninio, kultūrinio gyvenimo realijų ir jo aktyvaus dalyvavimo tuometinių įvykių verpete faktų. Čia prašoma pranešti kun. Antanui Alseikai, kad 12 Kauno lietuviškų mokyklų užregistruo „Saulės“ draugijos vardu, apie draugijos įstatų vertimą į vokiečių kalbą ir įteikimą vokiečių valdžiai, patariama Pagiryje įsteigti „Saulės“ draugijos skyrių ir mokyklą registruoti draugijos vardu, kad būtų kuo daugiau lietuviškų mokyklų. Mini *Dabarties* laikraščio informaciją apie Kaune atidarytą lietuvišką gimnaziją.

Vertingi Jakšto-Dambrausko laišakai aktorei ir režisierai Unei Babickai-tei-Graičiūnienei. Aktorės asmeniniame archyve saugomi 29 Jakšto-Dambrausko laišakai ir 6 sveikinimai (1933–1938). 24 laišakai rašyti 1933–1935 m. į

⁵¹ Leonardas Dambrauskas, „Keli seniausi Dambrausko-Jakšto laišakai“, *Draugija*, 1939, Nr. 4, p. 249.

⁵² *Ibid.*, l. 2–3.

⁵³ *Ibid.*, l. 9.

⁵⁴ Juozas Tumas-Vaižgantas, „Prelatas Aleksandras Dambrauskas: Minint 70 m. jo amžiaus sukaktį“, in: Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, *Užgesę žiburiai: Biografijų ir nekrologų rinkinys*, Kaunas: Zavišos ir Steponavičiaus spaustuvė, 1930, p. IX.

Paryžių, kur tuo metu gyveno Babickaitė-Graičiūnienė, ir 5 siųsti į Kauną. Išskirtini 1933 m. sausio 25 d. ir kovo 4 d. laišakai, kuriuose užsimenama apie Lietuvos katalikų mokslo akademijos ketinimą 1933 m. pradėti leisti seniai sumanytą *Lietuvos žymesnybių žodyną*⁵⁵ ir prašoma aktorės atsiųsti tikslias žinias apie save ir jos vyrą Vytautą Andrių Graičiūną. Minimi ir žodyno rengimo sunkumai. Kai kuriuos įžymius Lietuvos žmones sunku būtų įkalbėti atsiųsti savo biografijas ar pateikti biografinių žinių apie jau mirusius asmenis. Tačiau kartu pasidžiaugiama, kad yra surinkta „apie 4000 trumpų biografijėlių“⁵⁶. Tame pačiame laiške, pranešdamas apie literatūros naujienas, užsimena apie jį ypač sudominusį kūrinį – Juozo Sužiedėlio išverstą Mor Jóhai apysaką *Turtingi skurdžiai* (1933), kurią perskaitęs net penkis kartus ir manęs, kad tai tikras literatūros šedevras⁵⁷. Laiškai byloja, kad Jakštas-Dambrauskas buvęs tartum dvasinis Babickaitės-Graičiūnienės vadovas, su kuriuo ji galėjusi diskutuoti daugeliu gyvenimo ir pasaulėžiūros klausimų. Tai patvirtina 1933 m. rugsėjo 14 d. laiškas, kuriame reiškiamas susirūpinimas aktorės santuokos tvirtumu: „Tos baimės apimtas, aš ir siunčiu Tamstai škaplerį ir medalikėlį, pavesdamas Tamstą ir Tamstos vyrą Marijos globai“⁵⁸. Jakšto-Dambrausko laiškuose Babickaitei-Graičiūnienei gausu ir to meto visuomeninio-kultūrinio gyvenimo realijų, jo vertinimų. Babickaitė-Graičiūnienė iš Paryžiaus dažnai siuntė knygas ir laikraščius, kuriuos Jakštas-Dambrauskas kartais įvertindavo gana skeptiškai, pavyzdžiui, 1933 m. gruodžio 28 d. laiške apie katalikišką laikraštį *La vie catholique* atsiliepė, kad jo turinys „per daug prancūziška ir per daug „davatkiška““⁵⁹. Užsiminta ir apie Vinco Mykoliaičio-Putino romano *Altorių šešėly* trečią tomą, kad jis parašęs atsiliepimą dienraštyje *Rytas*, „įrodydamas visą pragaištingumą to veikalo mūsų visuomenei“⁶⁰. 1934 m. balandžio 2 d. laiške randame užuominą apie birželio 29 d. Kaune prasidėsiantį pirmąjį Lietuvos eucharistinį kongresą, kuris truksias tris dienas, ten kviečias dalyvauti ir Babickaitę-Graičiūniene, nes nori pasitarti apie baigiamą rašyti veikalą *Pikto ir kentėjimų problema*⁶¹. 1934 m. gegužės 3 d. laiške išryškėja jo požiūris

⁵⁵ LNMMB RKRS, f. 12, b. 156, l. 1.

⁵⁶ *Ibid.*, l. 4.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*, l. 6.

⁵⁹ *Ibid.*, l. 12.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ LNMMB RKRS, f. 12, b. 157, l. 2.

į vargstančiuosius: „nusistatęs gaunamus už mišias pinigus imti ne savo, bet elgetaujančių reikalams“⁶².

Literatūros istorijai Jakštas-Dambrauskas ypač nusipelnė savo kritika, recenzuodamas ir anotuodamas daugelį naujų lietuviškų knygų, kartu stengdamasis pristatyti ir Vakarų Europos literatūrą. Apie tai, kaip dėmesingai jis atrinkdavo literatūrą Šv. Kazimiero draugijos leidiniams, galima spręsti iš 1934 m. spalio 30 d. laiško. Jis atidžiai sekė Prancūzijoje leidžiamą *Nouvelles littéraires*, taip pat prenumeravo katalikiškus laikraščius *Le Pelerin* ir *L'Unité de l'Église*⁶³ (1935-04-17). Apie naujus Šv. Kazimiero draugijos leidinius randame informacijos 1934 m. liepos 12 d. ir spalio 30 d. laiškuose. 1935 m. kovo 27 d. laiške prelatas savikritiškai vertino savo skaitytą pasakaitą „Patriotiški motyvai mūsų atgimimo poezijoje“ Karininkų Ramovėje: „Pasirodžiau menkas lektorius, nes mano balsas per silpnas [...] už jokių pinigų nesiimsiu panašaus darbo“⁶⁴.

Ne kartą savo pasisakymuose ir poleminiuose straipsniuose Jakštas-Dambrauskas išreiškė požiūrį į jaunuosius menininkus ir poetus. Griežtai kritikavo ir Babickaitės-Graičiūnienės brolio fotografo ir poeto Petro Babicko poeziją, ypač jo eilėraščių rinkinį *Žmogaus remontas*, apie kurį vaizdžiai parašė 1934 m. birželio 4 d. laiške: „jis pavaišino mane naujovišku ekstraktu iš čemeryčių, metylių, pupalaiškių ir panašių kartumynų“⁶⁵, reiškė nusistatymą dėl modernizmo tendencijų jo poezijoje, palygindamas jį su Bernardu Brazdžioniu, Vytautu Sirijos Gira. Pasak Jakšto-Dambrausko, Babickas „neįstengias atsipalaiduoti nuo savo dekadentiškos manieros“⁶⁶. Ypač daug priekaištų išsakė 1935 m. sausio 7 d. laiške dėl poeto bendradarbiavimo savaitraštyje *Jaunoji karta*, kuris jo manymu esąs grynai antibažnytinis⁶⁷, o 1935 m. vasario 6 d. laiške patarė Babickaitei-Graičiūnienei pakalbėti su broliu dėl jo fotografijų tame pačiame savaitraštyje. 1935 m. birželio 14 d. laiške užsimenama apie netrukus išeisiantį savo paties veikalą ir apgailėstaujama dėl nedidelės apimties, taip pat kad nesąs patenkintas nei pačiu knygos tekstu, nei stiliumi, kad labai skubėjęs parašyti ir išspausdinti⁶⁸.

⁶² *Ibid.*, l. 5.

⁶³ LNMMB RKRS, f. 12, b. 158, l. 19.

⁶⁴ LNMMB RKRS, f. 12, b. 158, l. 13.

⁶⁵ LNMMB RKRS, f. 12, b. 157, l. 9.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ LNMMB RKRS, f. 12, b. 158, l. 2.

⁶⁸ *Ibid.*, l. 21.

Šiame laiške jis tikriausiai mini *Pikto problemą*, 1935 m. išleistą Šv. Kazimiero draugijos. 1935 m. gruodžio 28 d. laiške piktinasi suorganizuota meno paroda, kurioje viešai eksponuota bolševikų literatūra⁶⁹. 1937 m. spalio 22 d. laiške randame užuominų apie prastą sveikatos būklę (tai buvo matyti ir ankstesniuose laiškuose), apie norą prieš mirtį sutvarkyti savo knygas: „vakar atvyko pas mane Kauno seminarijos bibliotekininkas. Aš jam davinėjau nurodymus, kaip sutvarkyti mano knygas man mirus“⁷⁰. Iki pat gyvenimo pabaigos Jakštas-Dambrauskas rūpinosi žurnalo *Draugija* leidyba. 1938 m. sausio 8 d. laiške rašė, kad žurnalas išėsiąs su nauju viršeliu ir laukias Babickaitės-Graičiūnienės įvertinimo⁷¹.

Pavienių rankraščių fonde⁷² yra išlikęs 1913 m. lapkričio 1 d. Jakšto-Dambrausko ant vizitinės kortelės rašytas laiškėlis skulptoriui Antanui Aleksandravičiui, sukūrusiam antkapinį paminklą kun. Kazimierui Jaiuniui – čia skulptorius buvo kviečiamas dalyvauti paminklo pašventinimo apeigose.

Apie pablogėjusią Jakšto-Dambrausko sveikatą liudija 1938 m. sausio 23 d. laiškas rašytojui Antanui Miškiniui, kuriame apgailestaujama, kad dėl ligos negalės dalyvauti Lietuvos Nepriklausomybės dvidešimtmečio jubiliejaus iškilmėse. Užsimenama, kad jam buvo siūlyta skaityti paskaitą: „Tema paskaitai man patinka, bet, deja, mano liga neleidžia šioje gražioje iškilmėje dalyvauti“⁷³.

Paminėtini ir 2 Jakšto-Dambrausko laišakai rašytojui Liudui Girai. 1926 m. rugsėjo 21 d. ant vizitinės prelado kortelės („Prel. Aleksandras Dambrauskas, šv. Kazimiero draugijos ir Lietuvos esperantininkų sąjungos pirmininkas“) rašytame laiške sakosi siunčiąs 62 Lt už laikraščio *Rytas* prenumeratą ir priduria: „mano biudžete pašalpų „Rytui“ nenumatyta“⁷⁴. Giros sudarytuose 1918–1933 m. jam rašytų laiškų siuntėjų sąrašuose aptinkame ir nuorodas apie šį prelado laišką⁷⁵. O 1934 m. kovo 28 d. laiškas – tai dar vienas liudijimas apie aktyvų Jakšto-Dambrausko dalyvavimą visuomeniniame gyvenime. Jis kreipiasi į Girą kaip Vaikų himno komisijos narį dėl siunčiamų devynių himno projektų ir prašo pareikšti savo nuomonę

⁶⁹ *Ibid.*, l. 26.

⁷⁰ LNMMB RKRS, f. 12, b. 159, l. 11.

⁷¹ *Ibid.*, l. 13.

⁷² LNMMB RKRS, f. 130, b. 580.

⁷³ LNMMB RKRS, f. 36, b. 36, l. 1.

⁷⁴ LNMMB RKRS, f. 7, b. 159, l. 1.

⁷⁵ LNMMB RKRS, f. 7, b. 1053, l. 39, 43.

apie tinkamiausią. Užsimenama, kad vaikai šį himną giedos šventinant Prisikėlimo bažnyčios pamatus. Laiškas rašytas mašinėle ant „Komiteto pirmajam Lietuvos eucharistiniam kongresui rengti“ blanko, pasirašyta: „Himno komisijos pirmininkas Pr. A. Dambrauskas“⁷⁶.

Jakštui-Dambrauskui adresuoti laišakai. Išskirtini Pavienių rankraščių fonde⁷⁷ esantys buvusio Jakšto-Dambrausko gimnazijos laikų draugo P. Gasselkaus iš Šiaulių rašyti 6 laišakai rusų kalba (1880-09-13–1882-06-11), Jakštui-Dambrauskui mokantis Peterburgo universiteto Matematikos-gamtos fakultete ir Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Čia gausu įdomių faktų ir detalių apie mokslą Šiaulių gimnazijoje, diskusijų filosofijos klausimais, taip pat esama užuominų apie Jakštui-Dambrauskui svarbų gyvenimo įvykį – apsisprendimą tapti kunigu. Buvęs gimnazijos laikų draugas rašo negalįs patikėti ir suprasti tokio staigaus gyvenimo posūkio priežasčių, nes (kaip spėjama iš konteksto) Jakšto-Dambrausko nurodytosios – energijos stoka, nesugebėjimas prisitaikyti prie pasaulietinio gyvenimo – jį nepakankamai įtikino ir dėl to daro prielaidą, kad taip pasielgęs dėl vidinių įsitikinimų (1881-04-01, 1881-05-05)⁷⁸.

Gausia faktografinė medžiaga pasižymi 1884 m. gruodžio 12 d. Vincento Witoldo (?) laiškas⁷⁹, siųstas Jakštui-Dambrauskui į Peterburgą. Laiškas rašytas lenkų kalba, spėjama, iš Žemaičių kunigų seminarijos Kaune, kurioje esama nemažai detalių apie seminarijos gyvenimą, seminaristų požiūrį į dėstytojus, jų darbo metodikos vertinimą. Yra užuominų, kad kun. Antanas Baranauskas reikalavo viską iškalti, buvęs neįdomus. Tokią pačią užuominą aptinkame ir Jakšto-Dambrausko atsiminimuose apie Baranauską⁸⁰. Pradėjus dėstyti kun. Antanui Karosui, jo dėstymas labai patikęs seminaristams⁸¹. Netruksta užuominų ir apie kitus seminarijos dėstytojus: minimos kun. Vercinskio paskaitos, kurios nebuvusios tokios turiningos kaip Karoso, rašoma apie Joną Maciulevičių (Maironį), kuris vadovavęs Šv. Rašto tekstų vertimams iš lotynų į lenkų kalbą. Laiško autoriaus nuomone, tikslingiau

⁷⁶ LNMMB RKRS, f. 7, b. 159, l. 2.

⁷⁷ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1769.

⁷⁸ *Ibid.*, l. 3–5.

⁷⁹ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1770. Laiško autoriaus parašas neįskaitomas.

⁸⁰ Petras Rimkūnas, „Nauja medžiaga apie Antaną Baranauską. Iš A. Jakšto-Dambrausko, Maironio ir K. Paltaroko atsiminimų“, in: LNMMB RKRS, f. 47, b. 02.

⁸¹ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. IX, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, p. 481.

būtų buvę versti į lietuvių kalbą, nes lenkų literatūra ir taip esanti turtinga. Minimos turiningos kun. Mackevičiaus paskaitos, taip pat kun. Antano Pavilionio paskyrimas seminarijos prefektu. Esama užuominų apie Jakšto-Dambrausko dėdės Stanislovo Dambrausko (1830–1884) mirtį.

Minėtinas kun. Petro Pranciškaus Būčio 1920 m. kovo 4 d. iš Čikagos siųstas laiškas prelatui. Čia aptariami žurnalo *Draugija* ir kitų katalikiškų Lietuvos laikraščių platinimo Jungtinėse Amerikos Valstijose klausimai⁸².

Tarp Pavienių rankraščių kolekcijoje saugomų rankraščių, sietinų su Jakštu-Dambrausku, įdomus yra leidyklos *Vozrojdenie (La Renaissance)* 1930 m. sausio 1 d. prelatui adresuotas (Kaunas, Rotušės aikštė Nr. 6) atvirlaiškis, kurio kitoje pusėje – to meto leidyklos pastato Paryžiuje de Sèze gatvėje nuotrauka. Atvirlaiškyje esama tik trumpos informacijos apie trisdešimt pirmą serijos knygą⁸³.

Kaip atskirą grupelę galima būtų išskirti laiškų siuntėjus, rašiusius esperanto kalba. Tai prancūzo Pierre'o Corret 1932 m. rugsėjo 27 d. iš Paryžiaus siųstas atvirlaiškis, kuriame teiraujama apie Liudviko Zamenhofo knygų rinkinio *Biblioteko de la lingvo internacia Esperanto* leidinius iki 1900 m. ir apie norą juos pakartotinai išleisti⁸⁴. Kitas atvirlaiškis – tai 1930 m. lapkričio 9 d. Rudolfo Hyneko iš Lagenau, Čekoslovakija, rašytas sveikinimas⁸⁵. 1924 m. gruodžio 17 d. Svetislavo Petrovičiaus iš Prilepo rašytame laiške užsimenama apie siunčiamą serbišką laikraštį *Jujna Zvezda*, kuriame išspausdintas iš esperanto į serbų kalbą išverstas Lietuvos himnas su jo komentarais apie lietuvių tautą⁸⁶. Greičiausiai Jakštas-Dambrauskas jam buvo nusiuntęs Lietuvos himną, savo paties išverstą į esperanto kalbą⁸⁷.

Ikonografija. Fotonuotraukų Nacionalinės bibliotekos rinkiniuose yra nedidelis pluoštas, tarp kurių nemažai originalų. Paminėtinas Vytauto Steponaičio fonde⁸⁸ esantis fotografinis atvirukas su Jakšto-Dambrausko portretine nuotrauka; kitoje atviruko pusėje 1921 m. vasario 26 d. Tado Šidiš-

⁸² LNMMB RKRS, f. 160, b. 19.

⁸³ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1895.

⁸⁴ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1892.

⁸⁵ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1891.

⁸⁶ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1894.

⁸⁷ Vincas Kudirka, „Litova nacia himno“, [į esperanto kalbą išvertė Adomas Jakštas-Dambrauskas], in: *El litova poezio*, tradukis kaj kolektis Petras Lapienė, Kaunas: Sakalas, 1938, p. 87.

⁸⁸ LNMMB RKRS, f. 25, b. 565.

čio sveikinimas su kun. Vinco Ambraziejaus paskyrimu klebonu į Šumską. Atviruką išleido Onos Vitkauskytės knygynas Kaune apie 1914 m. Esama dar vieno to paties atviruko egzemplioriaus, saugomo Fotonuotaukų rinkinio fonde⁸⁹, kurio reverso pusėje yra nuoroda, kad jis gautas iš Aloyzo Gačionio (Južintai, Rokiškio r.), o atvirukas buvęs knygnešės ir daktarės Elenos Makuškaitės rinkinyje. Technine kokybe išsiskiria Jakšto-Dambrausko portretas, darytas apie 1930 m. Kauno fotoateljė „Modern“, kuri buvo viena iš stambiausių to laikotarpio fotostudijų. Nuotraukos pasporte averso pusėje įspaudas „Fotogr. Modern Kaunas“; saugoma Juozo Rimanto fonde⁹⁰. Spaudos darbuotojo Jono Kirlio archyve išlikusi perfotografuota Jakšto-Dambrausko portretinė nuotrauka, nedatuota. Įdomios ir vertingos Jakšto-Dambrausko nuotraukos, esančios Unės Babickaitės-Garičiūnienės fonde⁹¹. Tai pavienės ir grupinės apie 1937 m. Kaune darytos 24 mėgėjiškos nuotraukos, suklijuotos ant atskirų popieriaus lapų su Babickaitės-Garičiūnienės priedais, – prelatas gamtoje, savo darbo kambaryje, palinkęs prie rašomojo stalo, besigėrintis Kauno apylinkėmis, prie Žemaičių kunigų seminarijos ir kt. Atkreiptinas dėmesys į dvi nuotraukas, saugomas Fotonuotaukų rinkinio kolekcijoje, – tai Lietuvos universiteto dėstytojų grupinės nuotraukos, taip pat darytos „Modern“ fotostudijoje 1923 m. Jose Maironis, Mečislovas Reinys, Blažiejus Čėsnys, Vaižgantas, Petras Leonas, Eduardas Volteris, Stasys Šalkauskis, Vincas Čepinskis, Jonas Šimkus ir kt. Tarp jų ir pirmoje eilėje sėdintis Jakštas-Dambrauskas⁹².

Kita medžiaga. Šiai grupei priskirtiną archyvinę medžiagą reikėtų išskirti į dvi dalis. Pirmojoje – Jakštas-Dambrauskas amžininkų atsiminimuose ir kūrybinės veiklos darbuose, antrojoje – rašytojų, bibliografų, žurnalistų ir kitų žinomų visuomenės bei kultūros veikėjų korespondencija, kurioje minimas Jakštas-Dambrauskas. Rašytojo Liudo Giros fonde yra jo straipsnio „Didysis Mohikanas. Prel. A. Dambrausko-Jakšto 75 m. sukaktuvėms (Rytas, 1935-07-27, Nr. 194) mašinraštis. Straipsnyje rašoma: „Nė vienas iš lietuviškosios plunksnos darbininkų nėra tiek parašęs kritikos, recenzijų straipsnelių, kaip A. Jakštas“⁹³, jis laikęs savo pareigą „tuoju atsiliepti į

⁸⁹ LNMMB RKRS, f. 145, b. 53.

⁹⁰ LNMMB RKRS, f. 47, b. 2671.

⁹¹ LNMMB RKRS, f. 12, b. 822.

⁹² LNMMB RKRS, f. 145, b. 154.

⁹³ LNMMB RKRS, f. 7, b. 1056, l. 2.

kiekvieną atsiliepimo vertą literatūrinio mūsų gyvenimo reiškinių⁹⁴, užsi-
mena, kad ir „aršūs literatūriniai jo priešininkai pagarbos žilajam Jakštui
neatmeta“⁹⁵.

Jakštas-Dambrauskas paliko pėdsakų dar vienoje srityje – tai matema-
tika. Nors mokydamasis gimnazijoje jos ypatingai ir nemėgo, tačiau gi-
lindamasis pastebėjo „analogiją tarp matematikos ir religijos tiesų, nes ir
matematikoje ir religijoje jos amžinos“⁹⁶. Nacionalinės bibliotekos fonduo-
se saugoma keletas jo parašyto vadovėlio *Plokštinė trigonometrija. Pilnas
sistematiškas kursas: teorija ir uždaviniai* (1919) egzempliorių, o Retų knygų
ir rankraščių skyriuje – pedagogo, matematikos vadovėlių autoriaus Juo-
zo Stoukaus šio vadovėlio recenzijos (*Švietimo darbas*, 1921, Nr. 9–10; 1922,
Nr. 7, 12) rankraščiai⁹⁷.

Jakštas-Dambrauskas buvo reiklus, kategoriškas meno kūrinių vertin-
tojas ir kritikas. Juozo Rimanto fonde⁹⁸ saugomos dvi spaudinio iškarpos iš
laikraščio *Lietuva* (1925, Nr. 165, 181). Petras Rimša, atsakydamas į Jakšto-
Dambrausko kritiką meno ir kūrybos atžvilgiu, išsakytą straipsnyje „Lipk
lauk iš svetimo vežimo“ laikraštyje *Rytas*, rašė, kad Jakštas-Dambrauskas
„imasi aiškinti meno kūrybos labai specialius dalykus, kurie jam visiškai
yra svetimi, kurie nuo jo yra labai toli“⁹⁹. Atsakyme jaučiamas šiurkštus
Rimšos tonas. Kitame *Lietuvos* numeryje – platus ir išsamus Jakšto-Damb-
rausko atsakymas straipsnyje „Naujas absoliučių nuogybių gynėjas“. Čia
prelatas kaltina Rimšą jį dar kartą nemandagiai užsipuolus, pabrėžia, kad
„visuomenės atstovai publicistai turi net pareigos dailininkų veikimą spau-
doje nušviesti“¹⁰⁰, ir reikalauja, kad dailininkai „atsižvelgtų į doros ir pado-
rumo reikalavimus“¹⁰¹.

Po Jakšto-Dambrausko mirties 1938 m. vasario 18 d. to meto periodikoje
pasirodė nemažai nekrologų ir straipsnių. Fausto Kiršos archyve esančiame
fragmentiškame jo eilėraščių cikle „Tėvų pėdomis“ yra Jakštui-Dambraus-
kui skirtas eilėraštis „Adomui Jakštui mirus“, rašytas Sendvaryje 1938 m.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ Juozas Keliuotis, „Pasikalbėjimas su prel. prof. A. Dambrausku-A. Jakštu“, *Naujoji
Romuva*, 1931, Nr. 38, p. 898.

⁹⁷ LNMMB RKRS, f. 65, b. 28.

⁹⁸ LNMMB RKRS, f. 47, b. 572.

⁹⁹ *Ibid.*, l. 1.

¹⁰⁰ *Ibid.*, l. 3.

¹⁰¹ *Ibid.*

kovo 1 d. Tai Kiršos autografas su gausiais pataisymais pieštuku ir nuoroda antroje lapo pusėje dėl eilėraščio patalpinimo žurnale *Naujoji Romuva*¹⁰².

Po Jakšto-Dambrausko mirties straipsnį „Adomas Jakštas ir mūsų kalba“ parašė kalbininkas Antanas Salys (*XX amžius*, 1938-02-22, Nr. 42 (497), p. 6), kuriame rašoma apie prelado nuopelnus lietuvių kalbos kultūros istorijai, vadina jį rašybos „revoliucionieriumi“: „jau 1900 m. „Tėvynės sarge“ jis paskelbia pagrindinę geros rašybos principą: kiekvienam garsui – atskiras ženklas“¹⁰³. Iškarpa iš laikraščio su autoriaus pataisymais ir priedais yra asmeniniame Salio archyve.

Kai kuriuos Jakšto-Dambrausko charakterio bruožus puikiai nusakė Antanas Miškinis kalboje per radiją (greičiausiai po prelado mirties). Sakytos kalbos rankraštis labai defektuotas ir nedatuotas. Kalbėdamas apie prelado netektį, Miškinis užsiminė ir apie jo charakterio tvirtumą sakydamas, kad „Mūsų galvose susidarė kietas to nepalaužiamos valios žmogaus asmuo“¹⁰⁴. Prisiminė 1936 m. gegužės 28 d. Valstybės Radiofone organizuotą literatūros vakarą, į kurį buvo pakviestas ir Jakštas-Dambrauskas paklausti įrašytos savo paskaitos: „Senelis Jakštas buvo maloniai nustebintas ir patenkintas“¹⁰⁵.

Karolis Vairas-Račkauskas 1944 m. birželio 25 d. rašytame straipsnyje „Lietuvių laikraštis“ (1904–1906)“ užsiminė, kad 1905 m. jam pradėjus dirbti laikraščio *Lietuvos žinios* redakcijoje savo patarimais dažnai pagelbėdavęs Maironis, Jakštas-Dambrauskas, „kurie tuomet profesoriavo Petrapičio Dvasinėje Akademijoje“¹⁰⁶. Taip pat pažymėjo ir Jakšto-Dambrausko pagalbą kitiems, ir tai, kad jis niekada neužmiršdavo skolų, apie kurias primindavo viena ar kita forma, ir kad kartais pasišaipydavęs iš Maironio, pavyzdžiui, eilėraštyje „Principų tvirtumas“, išspausdintame *Lietuvių laikraštys*je 1905 m.¹⁰⁷ Straipsnis buvo rengiamas leidiniui *Bibliotheca Lituana*, jo mašinraštis su Vaclovo Biržiškos pataisymais ir pastabomis saugomas Juozo Rimanto fonde.

Žurnalistas Juozas Keliuotis savo atsiminimuose „J. Tumas-Vaižgantas“ (1961-01-03) rašė, kad viename 1932 m. *Naujosios Romuvos* numeryje

¹⁰² LNMMB RKRS, f. 35, b. 37, l. 1.

¹⁰³ LNMMB RKRS, f. 111, b. 68.

¹⁰⁴ LNMMB RKRS, f. 36, b. 19.

¹⁰⁵ *Ibid.*, l. 11.

¹⁰⁶ LNMMB RKRS, f. 47, b. 101, l. 8.

¹⁰⁷ *Ibid.*, l. 12.

jis buvo paskelbęs antiklerikalinį straipsnį „Demagogija ar fanatizmas“¹⁰⁸. Po straipsnio pasirodymo jis neteko kelių šimtų prenumeratorių dvasininkų, o Jakštas-Dambrauskas gražino žurnalą atgal, per visą viršelį užrašęs: „Prašau toliau man nebesiuntinėti to bolševikiško laikraščio!“¹⁰⁹ Atsiminimuose yra pastabų apie 1932 m. lapkričio 20 d. įvykusį visuotinį Lietuvių rašytojų draugijos susirinkimą, kurio pirmininku buvo išrinktas Vaižgantas, tačiau Jakštas-Dambrauskas prie šios draugijos neprišė, nes „buvo labai karingai nusiteikęs naujosios literatūros atžvilgiu, prieš ją dar mėtė perkūnus ir žaibus, bet jautė, jog jo jau niekas neboja, net jaunieji katalikai rašytojai, tad jis ir girdėti nenorėjo apie stojimą į rašytojų draugiją“¹¹⁰. Panašus Jakšto-Dambrausko poelgio aprašymas, kai buvo gražintas *Naujosios Romuvos* numeris, yra ir Keliuočio atsiminimuose apie poetą Faustą Kiršą¹¹¹. Čia rašoma, kad Jakštas-Dambrauskas minėtą žurnalą gražinęs dėl jame publikuotų moderniojo meno reprodukcijų ir šio meno propagavimo. Keliuotis tuoj parašęs atsakymą, tačiau Kirša jį atkalbėjo sakydamas, kad „geriau šio laiško nesiųsti. Jis daug vyresnis už tave ir dar prelatas: nereikia jo erzinti. Juk žinai, kad tu jo neįtikinsi“¹¹².

Pavienių rankraščių fonde yra išlikęs LTSR kraštotyrininkų draugijos Lietuvių kalbos sekcijos 1969 m. lapkričio 3 d. susirinkimo „Kazimiero Būgos 90-ųjų gimimo metinių minėjimas“ protokolo multiplikuotas mašinraštis. Kaip matyti iš dokumento, pranešėju buvo prof. Zigmas Zinkevičius, kuris apie Būgą taip kalbėjo: jis „suprato, kad turi dar mokytis – įgyti bendrą filologinį išsilavinimą (specialių žinių jis turėjo labai daug). Bet, neturėdamas brandos atestato, mokytis universitete negalėjo. Tada Peterburgo lietuviai (A. Jakštas-Dambrauskas, Voldemaras ir kt.) jį parengė laikyti brandos egzaminus. Gavęs atestatą, 1905 m. įstojo į universitetą“¹¹³.

Paminėtinas mokytojo ir esperantininko Stasio Tijūnaičio straipsnis „A. Dambrauskas batalanto por mondopaco kaj interpopolafrateco“ („A. Dambrauskas kovotojas už taiką pasaulyje ir tautų draugystę“) Bulgarijos esperantininkų leistame žurnale *Nuntempa Bulgario* (1960, Nr. 9), ku-

¹⁰⁸ LNMMB RKRS, f. 31, b. 49, l. 43.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ *Ibid.*, l. 55.

¹¹¹ Juozas Keliuotis, „Faustas Kirša: [Iš atsiminimų]“, in: LNMMB RKRS, f. 31, b. 45, l. 35.

¹¹² *Ibid.*, l. 36.

¹¹³ LNMMB RKRS, f. 130, b. 422, l. 2.

rio iškarpa saugoma Juozo Petručio fonde¹¹⁴. Šiame straipsnyje, be prelato biografijos, cituojamas ir Jakšto-Dambrausko 1893 m. laiškas nenustatytam adresatui, kuriame užsimenama, kad jis apie esperanto kalbą pirmiausia sužinojęs iš spaudos ir kuo daugiau ją mokėsis, tuo labiau supratęs, kad ji tinkanti tapti tarptautine kalba. Straipsnyje Tijūnaitis rašė, kad 1890 m. Jakštas-Dambrauskas išleido esperanto kalbos knygelę lietuviams¹¹⁵. Tai Jakšto-Dambrausko parengtas ir Julijus Schoenke's spaustuviėje Tilžėje išleistas esperanto kalbos vadovėlis *Mokintuve terptautizkos kalbos D^{ro} Esperanto*. Keletas šio vadovėlio egzempliorių taip pat saugoma Nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje.

Dailininko Justino Vienožinskio fonde saugomuose tapytojo Broniaus Uoginto prisiminimuose „Prof. J. Vienožinskį prisiminus“, rašytuose apie 1970 m., yra užuominų apie Jakšto-Dambrausko požiūrį į menininkus. Uogintas rašo, kad viename iš Dailininkų sąjungos posėdžių, kalbant apie Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrybą, Vienožinskis pasakęs, kad Jakštas-Dambrauskas nepripažinęs Čiurlionio meno¹¹⁶.

Kitų asmenų korespondencija. Šioje grupėje taip pat nemažai informacijos, charakterizuojančios Jakštą-Dambrauską kaip jaunų menininkų kritiką, plačios erudicijos ir veiklos žmogų, esperantininką. Korespondenciją apžvelgsime chronologine tvarka. Apie Jakšto-Dambrausko nenuolankumą Kirša 1925 m. vasario 9 d. laiške diplomatus Juozui Urbšiu rašė, kad „Jakštas išbarė ne „Barą“, bet M. Biržišką. Senis asmeniškai supykęs, asmeniškai ir keikias. O „Barui“ tik reklama“¹¹⁷ (*Baras* – literatūros ir meno mėnesinis žurnalas, redaguotas Kiršos, ėjęs Kaune 1925 m.).

Apie Jakšto-Dambrausko kritiką užsimena ir Salomėja Nėris 1926 m. lapkričio 3 d. laiške rašytojui Juozui Tysliavai į Paryžių, išreikšdama jaunųjų poetų požiūrį į negailestingą Jakšto-Dambrausko kritiką jų atžvilgiu: „Naujais išėjusiam „Židinio“ 11 – nr. A. Jakštas tave smarkiai užpuola. Bet jis taip atsilikęs ir suvaikėjęs, kad dera tik pasijuokti iš jo kritikos bet ne klausyti. Dėl „teisybės“ jisai neteisybes skelbia ir dar koliojasi. – Tiek to, neverta ant jo pykti, per daug jau senas jisai“¹¹⁸. 1931 m. rugsėjo 25 d. rašytojas An-

¹¹⁴ LNMMB RKRS, f. 127, b. 384, l. 4.

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ LNMMB RKRS, f. 120, b. 22, l. 7.

¹¹⁷ LNMMB RKRS, f. 15, b. 246, l. 25.

¹¹⁸ LNMMB RKRS, f. 4, b. 134, l. 2.

tanas Venclova laiške Nėriai taip pat rašė apie Jakšto-Dambrausko požiūrį į jaunosios kartos poetų kūrybą: „Tiesa, tur būt, „Naujosios Romuvos“ paskutiniame num. būsi skaičiusi pasikalbėjimą su Jakštu. Ten jis prikalbėjo gana juokingų dalykų ne tik apie „Trečią frontą“, bet ir apie katalikų dabartinius jaun. poetus. Jis pabrėžia, kad kat. poetai [čia turėti galvoje Bernardas Brazdžionis, Stasys Būdavas ir kt.] eina bolševikiniais keliais. Be to, kiek žinau, artimiausiame „Židinio“ num. pasirodys Jakšto straipsnis „Kaip kovoti su „Trečiu Frontu“, sako, labai ilgas ir gana komiškas. Lauksime“¹¹⁹.

Politikas ir visuomenės veikėjas Pranas Dielininkaitis (tada dar būsimas Sorbonos universiteto studentas) 1928 m. gegužės 28 d. laiške iš Grenoblio istorikui Zenonui Ivinskiui užsiminė: „O po misterija – susijaudinę, atvirutes mes grenobliškiei ateitininkai, parašėm – Putinui, Dauguviečiui, Dambrauskui“¹²⁰. Nors čia tik menka užuomina, tačiau galima daryti prielaidą, kad Jakštas-Dambrauskas ateitininkams buvo autoritetas. Tai patvirtina ir Pavienių rankraščių fonde esantis Lietuvos universiteto studentų ateitininkų klubo „Vytautas“ kvietimas prelatui su nurodyta programa dalyvauti šio klubo metinėje šventėje (1930)¹²¹. Pats Jakštas-Dambrauskas požiūrį į ateitininkus išsakė viename iš žurnalo *Naujoji Romuva* numerių: „ateitininkuose matau mūsų būsimąją katalikiškąją inteligentiją, mūsų katalikiškos kultūros darbo tesėjus“¹²². Kun. Stasio Ylos parengtame *Ateitininkų vadove* esama tokio Jakšto-Dambrausko apibūdinimo: „Ateitis turėjo ne tik savo tėvus, bet ir senelius. Toks Ateities senelis buvo Aleksandras Dambrauskas“¹²³.

Miškininkas ir esperantininkas Juozas Lazauskas 1933 m. rugsėjo 30 d. laiške Petručiui¹²⁴ užsimena, kad Jakštą-Dambrauską „bombardavo“ savo laiškais, piršdamas laisvamaniškas idėjas; dabar Petručiui siūlo atakuoti prelatą propaguojant Levo Tolstojaus idėjas. Jakšto-Dambrausko nuomonė šiuo klausimu ne kartą buvo išsakyta jo publicistikoje (pavyzdžiui, straipsniuose „Religija ir Tolstojus“¹²⁵, „L. N. Tolstojus. 1828–1908“¹²⁶ ir kt.).

¹¹⁹ LNMMB RKRS, f. 4, b. 242 l. 12.

¹²⁰ LNMMB RKRS, f. 29, b. 1128, l. 2.

¹²¹ LNMMB RKRS, f. 130, b. 1893, l. 1–2.

¹²² Juozas Keliuotis, *op. cit.*, p. 899.

¹²³ Stasys Yla, *Ateitininkų vadovas*, [Putnam, Conn.]: Ateitininkų federacija, 1960, p. 339.

¹²⁴ LNMMB RKRS, f. 127, b. 1018, l. 2.

¹²⁵ [Adomas Jakštas], *Ką yra pasakęs A. Jakštas? Jo pastarais laikais (1924–1930 m.) parašytų publicistiškų straipsnių rinkinys*, Kaunas: Mokytoja Raudonaičių Morta, 1930, p. 104–106.

¹²⁶ Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, *Užgesę žiburiai*, p. 360–364.

Apie domėjimąsi Jakšto-Dambrausko asmenybe randame užuominą žurnalisto, visuomenės veikėjo Jono Vaidelio 1935 m. balandžio 2 d. laiške istorikui Zenonui Ivinskiui: „Dirbu, knisuosi Jakšto biografijai ir lietuvių rašytojų biografijoms“¹²⁷. Kun. Petro Pranciškaus Būčio fonde yra jo 1938 m. balandžio 6 d. laiškas, kaip spėjama, rašytas Juozui Girdvainiui, kuriame randame svarbių užuominų Lietuvos knygų istorijai: 1904 m. jis iš Eduardo Volterio sužinojęs, kad kalbininkas kun. Kazimieras Jaunius buvo gavęs Vidaus reikalų ministerijos užklausą dėl lietuviškų knygų spausdinimo Rusijoje „graždanka“; Jaunius vis delsęs atsakyti. Jakštas-Dambrauskas kartu su prelatu Jonu Maciulevičiumi (Maironiu) ir laiško autoriumi paragino sergantį Jaunių siųsti atsakymą ministerijai, kurį perrašęs Būga. Toliau Būčys rašo: „Trumpai po to išėjo įsakymas, leidžias lietuvių knygas Rusijoje spausdinti lotynų raidėmis“¹²⁸.

Juozo Petruolio fonde saugoma pluoštelis laiškų, sietinų su Jakštu-Dambrausku kaip esperanto kalbos pradininku Lietuvoje. Tarptautinio esperantininkų muziejaus įkūrėjo ir direktoriaus Hofrato Steinerio 1957 m. lapkričio 9 d. laiške, rašytame iš Vienos¹²⁹, esama informacijos apie pirmąsias Jakšto-Dambrausko žinias apie esperanto kalbą. Laiško autorius, pagal Petruolio atsiųstą anketą, atsakė į užklausą remdamasis leidinyje *Enciklopedio de Esperanto* pateikta informacija. Anketoje rašoma, kad Jakštas-Dambrauskas sužinojo apie esperanto kalbos atsiradimą 1887 m., besimokydamas Peterburgo dvasinėje akademijoje. Jis parašęs šios kalbos sukūrėjui Liudvikui Zamenhofui, pasižadėdamas tuojau pradėti mokytis esperanto kalbą. Mokytojas Stasys Tijūnaitis apie 1960 m. Petruoliui siųstame laiške pateikė jam adresuotų Jakšto-Dambrausko 1910 m. vasario 14 ir 19 d. esperanto kalba rašytų laiškų nuorašus ir prisiminė, kad pirmiausia jam buvo parašęs Jakštas-Dambrauskas, susidomėjęs jo eilėraščiu „Sub la kruco“, išspausdintu viename seniausių esperantininkų laikraščių *Espero Katolika*.

1910 m. vasario 14 d. laiške Jakštas-Dambrauskas rašė, kad esperanto kalbos propagavimui ir mokymuisi reikalingas naujas vadovėlis, nes jo išleistasis *Mokintuve terptautiszkos kalbos D^{ro} Esperanto* jau pasenęs. Kaip galima spręsti iš 1910 m. vasario 19 d. jo laiško nuorašo, prelatas ragino Tijūnaitį nedelsti parašyti naują esperanto kalbos vadovėlį. Savo laiške Tijūnaitis užsiminė, kad, Jakšto-Dambrausko paprašytas, parengė esperanto kalbos

¹²⁷ LNMMB RKRS, f. 29, b. 1238.

¹²⁸ LNMMB RKRS, f. 160, b. 18.

¹²⁹ LNMMB RKRS, f. 127, b. 1188.

žodynėlį, kuris dingo Pirmojo pasaulinio karo metu¹³⁰. Juozo Petrulio fonde yra Tijūnaičio vadovėlio *Tarptautinė kalba Esperanto*, išleisto Šv. Kazimiero draugijos Seinuose 1912 m., viršelio fotokopija. Vadovėlį „Redagavo ir prakalbą pridėjo kun. A. Dambrauskas Kauno esperantininkų draugijos vice-pirmininkas“¹³¹. Kituose Tijūnaičio laiškuose taip pat esama nemažai informacijos, sietinos su Jakšto-Dambrausko kaip esperantininko veikla. 1952 m. birželio 4 d. laiške Petruliui prisiminė, kad kai 1920 m. persikėlė gyventi į Kauną, susipažino su esperantininku Pauliu Medemu. Čia vykdavo ir esperantininkų susitikimai, kuriuose „visuomet dalyvaudavo kun. A. Dambrauskas su ypatinga šiluma“¹³². 1964 m. vasario 11, 28 ir kovo 11 d. Tijūnaičio laiškuose esama nuorodų į Jakšto-Dambrausko bibliografiją esperanto kalba, informacijos apie Kauno esperantininkų draugijos įkūrimą 1909 m. gruodžio 18 d.¹³³

Bernardas Brazdžionis 1980 m. balandžio 8 d. laiške Keliuočiui prisiminė: „Apie A. Jakštą kažkas buvo pasakęs, kad tai kritikas, kuris nesvyravo“¹³⁴.

Nacionalinės bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje saugomi dokumentai patvirtina, kad Adomas Jakštas-Dambrauskas buvo neeilinė plačių interesų asmenybė, mokėjusi keletą kalbų, kurios ypač pravertusios studijuojant daugelio žymių pasaulio mokslininkų, rašytojų veikalus, skaitant beletristinę literatūrą, atrenkant kūrinius Šv. Kazimiero draugijos leidiniams, palikusi daug mūsų kultūros ir literatūros istorijai svarbių darbų. Ne visi išlikę dokumentai yra informatyvūs, tačiau, atsižvelgiant į skaitytojų susidomėjimą, manytina, kad minėti rankraščiai iki šiol nėra praradę aktualumo. Pabaigoje tinka pacituoti Keliuočio žodžius: „A. Jakštas pas mus visados aktualus. Visas mūsų visuomeninis, intelektualinis ir kūrybinis gyvenimas susijęs su jo vardu“¹³⁵.

¹³⁰ LNMMB RKRS, f. 127, b. 394, l. 1–5.

¹³¹ LNMMB RKRS, f. 127, b. 1018, l. 12.

¹³² LNMMB RKRS, f. 127, b. 1201, l. 1.

¹³³ *Ibid.*, l. 4.

¹³⁴ LNMMB RKRS, f. 31, b. 289, l. 5.

¹³⁵ Juozas Keliuotis, *op. cit.*, p. 897.

THE MANUSCRIPTS OF ADOMAS JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS
IN THE COLLECTIONS OF THE RARE BOOK AND
MANUSCRIPT DEPARTMENT OF THE NATIONAL
LIBRARY OF LITHUANIA

Dalia Tarailienė

Summary

This review presents the individual manuscript documents of prelate Adomas Jakštas-Dambrauskas that are kept in the collections of the Rare Book and Manuscript Department of the National Library. The manuscripts are systematized and presented as a unit, following the provisions of the regulations for personal archives.

The manuscript materials of Jakštas-Dambrauskas are found in as many as twenty four personal and other archives of the Rare Books and Manuscript Department of the library. They are the funds of poets, writers, and journalists Liudas Gira, Salomėja Nėris, Faustas Kirša, Juozas Keliuotis, Antanas Miškinis, linguists, literary historians Antanas Salys, Kazimieras Būga, Eduardas Volteris, pedagogues, press workers Jonas Kirlys, Juozas Stoukus, artists, actors Justinas Vienožinskis, Unė Babickaitė-Graičiūnienė, bibliographers, archaeologists, museum and regional studies specialists Vytautas Steponaitis, Juozas Rimantas, Juozas Petrusis and many other persons active in Lithuania's social and cultural life, as well as the funds for Joint Societies, Single manuscripts, Photographs, and Notes, compiled by the department staff. Most of the documents, except for the correspondence, are not originals. They are mostly clippings of articles published in the periodicals of that time, transcripts and extracts of different authors, original and retaken photographs. All of these documents shed light on the numerous areas of the activity and life of Jakštas-Dambrauskas as a priest, poet, writer-philosopher, literary researcher, and fierce literary critic, newspaper associate and publisher, mathematician, public figure, Esperanto specialist.

The manuscript material of Jakštas-Dambrauskas held in the Rare Book and Manuscript Department of the National Library of Lithuania were divided into the following groups of documents: biographical material, creative activity, social, cultural, professional activity, correspondence, iconography, and other materials.

Biographical material. One of the most interesting documents preserved in the fund of jurist Zenonas Toliušis is the diploma issued to Jakštas-Dambrauskas by the Humanitarian Faculty of Vytautas Magnus University on the 15th of March, 1932, awarding him with a Doctor of Philosophy degree.

Creative activity. Essentially, this is a 10 page booklet of the poems of Jakštas-Dambrauskas that are kept in the fund of bibliographer Vytautas Steponaitis.

Somewhat more broadly discussed and attributed to the works of Jakštas-Dambrauskas is *Žymesnybių žodynas*. Jakštas-Dambrauskas was one of the founders of the Lithuanian Catholic Academy of Science and also an active compiler of *Žymesnybių žodynas*, a Lithuanian related project envisioned by the academy. This chapter also discusses his review, articles, and memoirs.

Social, cultural, professional activities. A lot of information about the social and cultural activity of Jakštas-Dambrauskas can be found in the documents of the St. Casimir fellowship that are kept in the Joint Societies fund. This group also includes several manuscripts kept in the fund Organizing the Lithuanian Section in the World Exhibition of the Catholic Press in the Vatican. They are directly related to another direction in the social activities of Jakštas-Dambrauskas. He was the chairman of the committee Organizing the Lithuanian Section in the World Exhibition of the Catholic Press in the Vatican.

Correspondence. It is the most authentic part of the manuscript legacy of Jakštas-Dambrauskas. His letters to his father and brother Antanas are preserved in the collection of Individual manuscripts. The letters of Jakštas-Dambrauskas to actress and director Unė Babickaitė-Graičiūnienė are also worth mentioning. 29 letters and 6 greetings (1933–1938) of Jakštas-Dambrauskas are kept in the personal archive of the actress.

Letters addressed to Jakštas-Dambrauskas. These are letters to Jakštas-Dambrauskas from his high school friend P. Gaselkus from Šiauliai written in Russian language (1880-09-13–1882-06-11), as well as a letter from Vincentas Witoldas (?) sent to Jakštas-Dambrauskas in Saint Petersburg and a letter from the priest Petras Pranciškus Būčys, which are kept in the Single manuscripts fund. Letter senders who wrote in Esperanto make a separate group.

Iconography. National Library collections have a small bundle of photographs, which include a great number of originals. A portrait of Jakštas-Dambrauskas, made around 1930 in the photo studio “Modern” in Kaunas as well as group photographs of Lithuanian university lecturers (1923) can be distinguished for their technical quality.

Other material. The archive material of this group is divided into two parts. The first part contains the recollections of contemporaries about Jakštas-Dambrauskas and notes his works of creative activity. The second part consists of the correspondence of writers, bibliographers, journalists and other famous social and cultural figures, in which Jakštas-Dambrauskas is mentioned.

Correspondence of other persons. In this group there is also a significant amount of information, which characterizes Jakštas-Dambrauskas as a critic of young artists, as a person of wide erudition and activity, and as a specialist of Esperanto. This information can be found in letters of Salomėja Nėris, political and social activist Pranas Dielininkaitis, journalist Jonas Vaidelis, teacher Stasys Tijūnaitis and other persons.